

KIYIK O‘TINING XALQ XO‘JALIGIDAGI AHAMIYATI VA TIBBIYOTDA ISHLATILISHI

Shodiqulova G.B., Ro‘ziyeva G.T.

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Termiz sh, Farovon
massivi, 4B-uy. E-mail: shodiqulovag@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada mahalliy aholi kiyik o‘tini “kiyik o‘ti”, “bo‘yi non” kabi turli nomlar bilan ham ataydigan dorivor o‘simlik haqida ma’lumotlar berilgan. Kiyik oti balandligi 40 sm gacha yetadigan o‘simlik bo‘lib poyasi ko‘p, asosi yog‘ochlangan biroz egilgan, ingichka, sernovdali, mayin turlar bilan qoplangan

Kalit sozlar: Ichburung, mentol, zizifora, nashtar simon, ponasimon, o‘tkir kuchli, gipertoniya kasalligi sternokoroliya, qon aylanishining yetishmovchilligi

Аннотация

В статье приведены данные о растения Зизифору по-разному, например, «оленья трава», "душичка, пахучка" Зизифора пахучковидная--растение высотой до 40 см, с множеством смеблей, деревянистым основанием слечка изогнутое, тонкое, покрытое мягкими отростками.

Ключевые слова: зизифора, ментол, сerratula ланцетная, осоковые растения, острая гипертония, стенокардия, недостаточность кровообращения.

Annotation

Local residents call Ziziphora differently, for example, "ziziphora", "deer grass ".Ziziphora is a plant up to 40cm high, with many stems, a woody base, slightly curved, thin, covered with soft shoots.

Key words: ziziphora, menthol, serratula lanceolate, sedge plants, acute hypertension, angina pectoris, circulatory deficiency.

Kirish. Kiyik o‘t- yurtimizning tog‘ yonbagirlarida, toshli joylarda o‘sadi. U tomoq og‘rig‘i me‘da faoliyatining buzilishi, ko‘ngil aynishi, yurak sanchishi-ning

oldini olishda yordam beradi. Ich burung' holit (yog'on ichak yallig'lanishini) xastaliklarida foyda qiladi. Kiyik o't tarkibida A,E vitaminlari biologik faol moddalar, mentol, saponinlar kabi moddalar mavjud. Anashu moddalar tufayli kiyik o't yurak faoliyatini yashilaydi, qon bosimini pasaytiradi, asab tizimiga ijobiy to'sir etib, tinchlantiradi. Yaralarning tez bitishiga yordam beradi. Qorin dam bo'lishi, me'da aynishi, tish ogrigi va chanqoqni qondiradi. quvvatsizlikka shifo bo'ladi. O'simlik tarkibidagi times moddasi gijjalarga va mikroblarga qiron keltiradi. Shuningdek kiyik o'ti rak: saraton "hujayralarini ham yo'qotish xususiyatiga ega.Bu xususiyatini olimlar tajribada aniqlagan.

Respublikamiz tabobat olamida shifobaxshligi jihatidan oldingi o'rinlarda turadigan o'simlik bu kiyik o'ti hisoblanadi. Kiyik o't (zizifora) turkumi labguldoshlar (Labiatee), oilasiga mansub ko'p yillik o'simlik bo'lib, respublikamizda bu turkum-ning 7-turida uchraydi. Tabobatda oziq-oqat sanoatida esa asosan tabiatda keng tarqalgan uchta turi kiyik o'ti nomli bilan ishlatiladi. Mahalliy aholi kiyik o'tini "kiyik o'ti","bo'yi non" habi turli nomlar bilan ham atashadi. Kiyik o'ti balandligi 40 sm gacha yetadigan o'simlik bo'lib poyasi ko'p, asosi yogochlangan broz egilgan, ingichka, sernovdali, mayin tuklar bilan qoplangan. Bargi nashtarsimon, ponasimos, o'tkir uchli, turli yoki momiq tukchalidir. Poya hamda novdachalar uchidagi gullari bandli mayin tukchali bo'lib, to'pgul shaklida joylashgan. Gultoji bargi 7-8 mm, och binafsha rangli hushbo'y, iyun-iyul oylarida gullaydi, urugi iyul sentabr oylarida yetiladi. Kiyik o'ti tog'li rayonlarning asosan shimoliy va januby yonbag'irlarida shagali va toshli soz va qog'irsimon tuproqli joylarda, dengiz sathidan 2400m balandlikda bo'lgan joylarda tarqalgan. Ayniqsa u januby tog' yon bag'irlarida ko'p tarqalgan bo'lib, ba'zi joylarda keng maydonlarni egallaydi [1].

Tarqalish joylari. Kiyik o'ti asosan Ugom, Photqol,Pishon, Qurama va Qorjon tog'da, Zarafshon, Turkiston Nurota sa Hisor tog' tizmalarida keng tarqalgan. Respublikamizning Toshkent, Namangan, Jizzax, Samar-gand, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarining tog'li tumanlarida o'sadi. Jizzax viloyatining Zomin Baxmal va Forish tumanlarida keng tarqalgan. Mazkur o'simlik, Kiyik o'ti" deb atalishining asosiy sabablaridan biri, bu kiyiklarning burama shoxli yovvoyi tog' echkilari "maxorning" va yovvoyi tog' qo'ylari "algor"ning sevimli ozuqasi ekanligidan bo'lishi mumkin [2].

Kiyik o‘ti xalq tabobatida. Mahalliy aholi kiyik o‘tini ziravor sifatida turli taomlarga qo‘shishadi chunki ularning tarkibida efir moylari, vitaminlar va odam organizmi uchun zarur bo‘lgan turli nakro va mikro elementlar mavjud. Xalq tabobatida kiyik o‘tlarida buyrak, yurak, jigar sa oshqozon ichak xastaliklarini davolashda ishlatib kelinmoqda. Shu bilan birga aytishimiz joizki kiyik o‘ti ko‘ngi l aynishi,ichak sanchiqlari kuzatilsa ishtaha yuqolsa quritilgan kiyik o‘ti maydalab 250ml suvga 3-4 daqiqa qaynatasiz.Biroz tindirib kuniga 4 marta 1 osh qoshiqdan ovqatdan oldin ichiladi. Qon bosimi oshganda 3 osh qoshiq quritilgan xomashyoni 0,5l tibbiyot spirtiga solib 10 kun davomida tindirilib qo‘yiladi.Keyin yarim piyola suvga 25 tomchidan qo‘shib kuniga bir marta ichiladi.Kiyik o‘ti damlamasi yalig‘lanishda yaxshi samara beradi.Termisga (0,5l) bir osh qoshiq kiritilgan o‘simlikni damlab qo‘yasiz va kun davomida och qoringa bir piyoladan ichib yurasiz.Bu damlama bilan rematizim, padagra ,tish og‘rig‘i vamilk kasalliklarini ham davolas h mumkim.Bu o‘simliklar jiddiy nojo‘ya tasirlari bo‘lmagano‘simliklar guruhiga kiradi biroq. .Faqatgina gipotoniya ya'ni arteriyalardan qon bosimi past bo‘lganida va alergik teri kasalliklariga kiyik o‘tini qo‘llashda ehtiyot bo‘lishimiz kerak. Uni meyoridan ko‘p ichish qon bosimini tushushiga olib kelishi mum kin . O‘simliklarga allergiyasi bo‘lmagan odamlar bu o‘simlikni bemalol choy va ziravor sifatida ishlatishi mum kim.Balg‘am ko‘chishi qiyin bo‘lganda qon bosimini tushurishda o‘simlik barglariga ozgina asal bilan damlab ichiladi.

Asab tinchlantirishda ,ayrim teri xastaliklariga zararlangan sohani yuvish uchun dorivor isiriq bilan qo‘shib qaynatiladi va suzib ishlatiladi. Yuragi xasta bemorlarga esa kiyik o‘tiga yalpiz qo‘shgan holda qabul qilish tavsiya qilinadi.

Rematizm asoratlari kuzatilgan bolalarga kiyik o‘ti damlamasini berganda yer ustki qismida tayyorlangan homashyoning 3 osh qoshig‘i olinadi va maydalanadi so‘ng 0,5l qaynoq suvga damlanadi va kuniga 3 maxal 2 osh qoshiqdan qabul qilinadi.

Katta kishilarda nevroz nevrasteniya va qon tomir xastaliklariga duchor bo‘lganida kiyik o‘tning quritib maydalangan poya va barglaridan 2-3 osh qoshiq olib 0,5 l qaynoq suvda damlab 3 daqiqa tindiriladi. Kuniga och qoringa 1-2 piyoladan ichiladi.

Kiyik o‘ti yana nimalarga davvo bôladi. Kiyik o‘ti oshqazon og‘rigi bezovta qilganida yurakning shishli xastaligida, taxikardiya (yurakning zarb urushi to‘satdan bir daqiqada soni 120 -220 bôlganida) .

Kiyik o‘tining 1 osh qoshiq olinib, ustiga 200 ml qaynoq suv qo‘shiladi. 2 soat davomida damlanadi so‘ngra, suzilgach, damlamadan kuniga 1-2 osh qoshiqdan 3 maxaldan ichiladi.

Ilmiy tabobatda ularning damlamasi yurakning ish faoliyatini yaxshilashda, arterial qon bosimlarini pasaytirishida, hamda peshob haydovchi dori sifatida keng qo‘llaniladi. O‘simlik yer usti qismlari - poyasi, bargi va to‘pgullari tarkibida 2.5% gacha efir moylari, C, E, A vitaminlari mavjud. Shuningdek safro haydovchining asosiy tarkiblariga ham kiyik o‘ti kiritilgan. Zamonaviy tibbiyotda kiyik o‘tdan tayyorlangan damlamalar va qaynatmalar (10% li) gipertoniya kasalligi stenokardiya, qon aylanishining yetishmovchiligi, o‘tkir glomerulo nefritlar, buyrak kasalligida, shuningdek diabet, stomatit, paradontozda, furonkulyoz va boshqa teri kasalliklarida ishlatiladi. 20% li damlamani aritmiyalar (taxikardiya eksrosistaliya bilan o‘tayotgan yurak tomirlar yetishmovchiligida shuningdek, nevrasteniyada foyda beradi. Kiyik o‘tining qalin prepartlari (damlama va qaynatmalar) qon bosimini pasaytiradigan yurakka quvvat beradigan tinchlantiruvchi ta’sirga ega . Bu periparatlar yurak toj tomirlarini kengaytiradi, buyrakda qon aylanishini kuchaytiradi va siydik ajralishini ko‘paytiradi Bu o‘simlik o‘g‘itga muhtoj emas va har qanday tuproqda yaxshi o‘sadi. Istemolchilar asosan, farmasevtika faoliyatida bilan shug‘ulanuvchi "Salvare" "Asel" ,"Oqtosh", Mehriqiyoh" va "Gerbofarm" kabi korxonalar bo‘lib bu korxonalarda kiyik ôti qayta ishlanib, ulardan tayyorlanayotgan "fitochoylar" biologik faol qo‘shimchalar (BAD) va dori vositalari xalqimiz dardiga malham bôlmoqda.

Hozirgi vaqtda kiyik o‘tini respublikamizning ixtisoslashgan davlat o‘rmon xôjaliklarida madaniy holda yetishtirish ustida ilmiy va amaliy ishlar olib borilmoqda. Bu ma’lumotlar bilan birga sizga yana bir marta aytishimiz mumkinki har xil kimyoviy moddalardan foydalanishdan ko‘ra oddiy tabiiy maxsulotlardan foydalanish kerak. Maqsadimiz tabiatga ziyon yetkazmasdan kiyik o‘tini madaniyatlashtirish va iste’ molchilar uchun mustahkam xomashyo bazasini yaratishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ostonaqulov T.E, Zeyodov V.I, Qadixo‘jayev O.K, Xalq tabobati darsligidan Navro‘z - Toshkent; 2018 (2020) 552 bet
2. Ostonaqulov. O‘zbekiston dorivor ekinlar yetishtirish texnologiyasi, Monografiya; Navro‘z Toshkent 2020-yil 324 bet.

Research Science and Innovation House

